

Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena

Distr.: opć.
3. kolovoza 2015.

Izvornik: engleski

Odbor za uklanjanje diskriminacije žena

Opća preporuka br. 33 o pristupu žena pravosuđu

Sadržaj

Stranica

I. Uvod i opseg.....	2
II. Opće teme i preporuke o pristupu žena pravosuđu	4
A. Utuživost, dostupnost, pristupačnost, kvaliteta, osiguravanje pravnih sredstava i odgovornost pravosudnih sustava	4
B. Diskriminirajući zakoni, postupci i prakse	10
C. Stereotipizacija i rodna pristranost u pravosudnom sustavu te važnost izgradnje kapaciteta.....	11
D. Obrazovanje i podizanje svijesti o utjecaju stereotipa.....	12
E. Pravna pomoć i javni branitelj/javna braniteljica	14
F. Resursi	15
III. Preporuke za specifična područja prava	15
A. Ustavno pravo.....	15
B. Građansko pravo.....	16
C. Obiteljsko pravo	16
D. Kazneno pravo.....	17
E. Upravno, socijalno i radno pravo	19
IV. Preporuke za specifične mehanizme.....	20
A. Specijalizirani sudski/kvazisudski sustavi i međunarodni/regionalni pravosudni sustavi	20
B. Postupci alternativnog rješavanja sporova	21
C. Nacionalne ustanove za ljudska prava i uredi pučkih pravobranitelj(ic)a.....	21
D. Pluralistički pravosudni sustavi.....	22
V. Povlačenje rezervi u odnosu na Konvenciju	23
VI. Usvajanje Fakultativnog protokola uz Konvenciju	24

I. Uvod i opseg

1. Za žene je pravo na pristup pravosuđu ključno za ostvarivanje svih prava zaštićenih Konvencijom o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena. Ono je, uz neovisnost, nepristranost, integritet i vjerodostojnost sudstva, borbu protiv nekažnjavanja i korupcije te ravnopravno sudjelovanje žena u sudstvu i drugim mehanizmima provedbe prava, temeljni element vladavine prava i dobre vladavine. Pravo na pristup pravosuđu je višedimenzionalno. Ono obuhvaća utuživost, raspoloživost, dostupnost, kvalitetu, osiguravanje pravnih sredstava žrtvama i odgovornost pravosudnog sustava. Ako nije izričito drukčije navedeno, za potrebe ove Opće preporuke, svako navođenje pojma „žena” podrazumijeva žene i djevojčice.

2. U ovoj Općoj preporuci Odbor razmatra obveze država stranaka kako bi osigurao pristup žena pravosuđu. Te obveze obuhvaćaju zaštitu ženskih prava od svih oblika diskriminacije s ciljem osnaživanja žena kao pojedinki i nositeljica prava. Učinkovit pristup pravosuđu optimira emancipacijski i transformacijski potencijal prava.

3. U praksi, Odbor je uočio brojne prepreke i ograničenja koja ometaju žene u ostvarivanju njihovog prava na pristup pravosuđu na temelju ravnopravnosti, uključujući nedostatak učinkovite pravosudne zaštite koju države stranke nude u odnosu na sve dimenzije pristupa pravosuđu. Te se prepreke javljaju u strukturalnom kontekstu diskriminacije i nejednakosti zbog čimbenika kao što su rodno stereotipiziranje, diskriminirajući zakoni, višestruka ili složena diskriminacija, postupkovni i dokazni zahtjevi i prakse te nemogućnost sustavnog osiguravanja pravosudnih mehanizama koji bi bili fizički, ekonomski, društveno i kulturno dostupni svim ženama. Sve te prepreke predstavljaju ustrajno kršenje ljudskih prava žena.

4. Opseg ove Opće preporuke uključuje postupke i kvalitetu pravosuđa za žene na svim razinama pravosudnih sustava, uključujući specijalizirane i kvazisudske mehanizme. Kvazisudski mehanizmi obuhvaćaju sve radnje javnih upravnih agencija ili tijela slične onima koje izvršava pravosuđe, a koje imaju pravni učinak te mogu utjecati na zakonska prava, obveze i povlastice.

5. Opseg prava na pristup pravosuđu također uključuje pluralističke pravosudne sustave. Izraz „pluralistički pravosudni sustavi” odnosi se na istodobno postojanje u državi stranci državnih zakona, propisa, postupaka i odluka s jedne strane te vjerskih, običajnih i autohtonih zakona i praksi, kao i zakona i praksi zajednice s druge strane. Stoga pluralistički pravosudni sustavi uključuju višestruke pravne izvore, kako formalne tako i neformalne, kako državne, tako i nedržavne ili mješovite, s kojima se žene mogu susresti prilikom ostvarivanja prava na pristup pravosuđu. Vjerske, običajne i autohtone odnosno starosjedilačke pravosudne sustave te pravosudne sustave zajednice — koji se u ovoj Općoj preporuci nazivaju tradicionalni pravosudni sustavi — država može formalno priznati, oni mogu djelovati uz prešutni pristanak države, s određenim statusom ili bez njega, ili mogu funkcionirati izvan državnog regulacijskog okvira.

6. Međunarodni i regionalni sporazumi i deklaracije o ljudskim pravima, kao i većina nacionalnih ustava, sadrže jamstva koja se odnose na spolnu i/ili rodnu ravnopravnost pred zakonom te obveze

kako bi se osiguralo da svatko uživa jednaku pravnu zaštitu.¹ Članak 15. Konvencije propisuje da žene i muškarci moraju uživati ravnopravnost pred zakonom te jednaku pravnu zaštitu. Članak 2. određuje da države stranke moraju poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi jamčile stvarnu ravnopravnost muškaraca i žena u svim područjima života, uključujući putem uspostavljanja kompetentnih nacionalnih sudova i drugih javnih institucija, da bi se osigurala uspješna zaštita žena od svakog postupka diskriminacije. Sadržaj i opseg te odredbe detaljno je opisan u Općoj preporuci Odbora br. 28 o temeljnim obvezama država stranaka sukladno članku 2. Konvencije. U članku 3. navodi se potreba za odgovarajućim mjerama kako bi ženama osiguralo korištenje i uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda na osnovi jednakosti s muškarcima.

7. Diskriminacija može biti usmjerena prema ženama na temelju njihovog spola i roda. Rod se odnosi na društveno izgrađene identitete, svojstva i uloge žena i muškaraca te na kulturno značenje koje je društvo nametnulo biološkim razlikama, koji se dosljedno odražavaju u okviru pravosudnog sustava i ustanova. Sukladno članku 5. (a) Konvencije, države stranke obvezne su razotkriti i ukloniti temeljne društvene i kulturne prepreke, uključujući rodne stereotipe, koje sprečavaju žene u ostvarivanju i provedbi njihovih prava te ometaju njihov pristup djelotvornim pravnim sredstvima.

8. Diskriminacija žena na temelju rodnih stereotipa, stigme, štetnih i patrijarhalnih kulturnih normi i rodno utemeljenog nasilja koje je usmjereno napose prema ženama negativno utječe na mogućnost žena da dobiju pristup pravosuđu na ravnopravnoj osnovi s muškarcima. Povrh toga, diskriminaciju žena čine višestruki čimbenici koji utječu na neke žene u mjeri ili na načine koji se razlikuju od onih koji utječu na muškarce ili druge žene. Razlozi za višestruku ili složenu diskriminaciju mogu uključivati etničku/rasnu pripadnost, status pripadnika autohtonih naroda ili manjina, boju kože, društveno-ekonomski status i/ili pripadnost kasti, jezik, vjeroispovijest ili uvjerenja, političko mišljenje, nacionalno podrijetlo, bračni i/ili roditeljski status, dob, urbano/ruralno okruženje, zdravstveno stanje, invalidnost, vlasništvo nad imovinom i identifikaciju kao lezbijka, biseksualka ili transrodna žena ili interseksualna osoba. Ti višestruki čimbenici otežavaju ženama pripadnicama tih skupina pristup pravosuđu.²

9. Ostali čimbenici koji otežavaju ženama pristup pravosuđu uključuju nepismenost, trgovanje ljudima, oružane sukobe, status tražiteljica azila, progonstvo, apatridnost, migracije, status voditeljice kućanstva, udovice, zaraženost HIV-om, lišenost slobode, kriminalizacija prostitucije, geografska udaljenost te stigmatiziranost žena koje se bore za svoja prava. Važno je istaknuti da su branitelji(ce) ljudskih prava i organizacije za ljudska prava često na meti zbog svog rada te da je potrebno zaštititi njihovo pravo na pristup pravosuđu.

10. Odbor je dokumentirao mnoge primjere negativnog utjecaja drugih oblika diskriminacije na pristup koji specifične skupine žena imaju pravosuđu, uključujući neučinkovita pravna sredstva. Žene pripadnice takvih skupina često ne prijavljuju vlastima kršenja svojih prava zbog straha od ponižavanja, stigmatizacije, uhićenja, deportacije, mučenja ili

¹ Vidjeti, primjerice, članak 7. i članak 8. Opće deklaracije o ljudskim pravima, članak 2. i članak 14. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima te članak 2. (2.) i članak 3. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Na regionalnoj razini, relevantne odredbe sadržavaju Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Europska konvencija o ljudskim pravima), Američka konvencija o ljudskim pravima i Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda.

² Vidjeti stavak 18. Opće preporuke br. 28.

drugih oblika nasilja usmjerenih protiv njih, uključujući i ono koje počinjaju službenici za provedbu zakona. Odbor je također primijetio da, kad žene pripadnice tih skupina ulože pritužbu, vlasti često propuste poduzeti sve moguće mjere s ciljem provođenja istrage, gonjenja i kažnjavanja počinitelja i/ili osiguravanja pravnih sredstava.³

11. Uz članak 2. (c), članak 3., članak 5. (a) i članak 15. Konvencije, države stranke imaju daljnje sporazumne obveze da osiguraju svim ženama pristup obrazovanju i informiranju o njihovim pravima i dostupnim pravnim sredstvima te o načinu na koji im mogu pristupiti, kao i pristup nadležnome rodno osjetljivom sustavu rješavanja sporova, kao i ravnopravan pristup djelotvornim i pravovremenim pravnim sredstvima.⁴

12. Stajališta i preporuke Odbora u pogledu koraka koje je potrebno poduzeti da bi se prevladale prepreke s kojima se susreću žene u dobivanju pristupa pravosuđu proizlaze iz informacija koje se temelje na iskustvima stečenima kroz razmatranje izvješća država stranka, analiza pojedinih podnesaka te istraživanjima provedenima temeljem Fakultativnog protokola uz Konvenciju. Pored toga, upućuje se na rad na pristupu pravosuđu kojim se bave ostali mehanizmi Ujedinjenih naroda za ljudska prava, nacionalne ustanove za ljudska prava, organizacije civilnog društva uključujući lokalne udruge žena, kao i znanstvena istraživanja.

II. Opće teme i preporuke o pristupu žena pravosuđu

A. Utuživost, dostupnost, pristupačnost, kvaliteta, osiguravanje pravnih sredstava i odgovornost pravosudnih sustava

13. Odbor je primijetio da koncentracija sudova i neformalnih sudskih tijela u velikim gradovima, njihova nedostupnost u ruralnim i udaljenim područjima, vrijeme i novac potrebni da bi im se pristupilo, složenost postupaka, fizičke prepreke za žene s invaliditetom, nedostatak pristupa kvalitetnim, rodno specifično osposobljenim pružateljima usluga pravnog savjetovanja uključujući pravnu pomoć, kao i često spominjani nedostaci u pogledu kvalitete pravosudnih sustava (primjerice rodno neosjetljive presude ili odluke zbog nedostataka osposobljavanja, kašnjenja i prekomjernog trajanja postupaka, korupcije) sprečavaju žene u dobivanju pristupa pravosuđu.

14. Stoga je potrebno šest međusobno povezanih i elementarnih komponenata – utuživost, dostupnost, pristupačnost, kvaliteta, osiguravanje pravnih sredstava za žrtve i odgovornost pravosudnih sustava – da bi se osigurao pristup pravosuđu. Dok razlike u prevladavajućim pravnim, društvenim, kulturnim, političkim i ekonomskim okolnostima iziskuju diferenciranu primjenu tih značajki u pojedinim državama strankama, osnovni elementi pristupa imaju univerzalnu vrijednost te su odmah primjenjivi. Prema tome:

(a) preduvjet za utuživost jest neometan pristup žena pravosuđu

³ Vidjeti, primjerice, Zaključne primjedbe za Bahame (CEDAW/C/BHS/CO/1-5, st. 25. (d)), Kostariku (CEDAW/C/CRI/CO/5-6, st. 40., st. 41.), Fidži (CEDAW/C/FJI/CO/4, st. 24. - st. 25.), Kirgistan (A/54/38/Rev. 1, dio prvi, st. 127., st. 128.), Republiku Koreju (CEDAW/C/KOR/CO/6, st. 19., st. 20. i CEDAW/C/KOR/CO/7, st. 23. (d)) te Ugandu (CEDAW/C/UGA/CO/7, st. 43., st. 44.).

⁴ Vidjeti, osobito, Opću preporuku br. 19, 21, 23, 24, 26, 27, 29 i 30.

te mogućnost da traže svoja prava kao zakonita temeljem Konvencije te da pritom imaju podršku;

(b) preduvjet za dostupnost jest osnivanje sudova, neformalnih sudskih tijela ili drugih tijela na cjelokupnom području države stranke uključujući urbana, ruralna i udaljena područja te njihovo održavanje i financiranje;

(c) preduvjet za pristupačnost jest sigurnost, financijska pristupačnost i fizička dostupnost svih pravosudnih sustava, kako formalnih, tako i neformalnih, ženama te njihova prilagođenost i prikladnost potrebama žena, uključujući i onih koje su suočene s višestrukim ili složenim oblicima diskriminacije;

(d) preduvjet za kvalitetu pravosudnih sustava jest sukladnost svih komponenti sustava s međunarodnim standardima stručnosti, učinkovitosti, neovisnosti i nepristranosti⁵ te pravodobno osiguravanje prikladnih i učinkovitih pravnih sredstava koja se provode i koja svim ženama donose održivo rodno osjetljivo rješavanje sporova. Daljnji preduvjet je da pravosudni sustavi budu kontekstualizirani, dinamični, participatorni, otvoreni za inovativne praktične mjere, rodno osjetljivi, kao i da vode računa o povećanoj potražnji žena za pravosuđem;

(e) preduvjet za osiguravanje pravnih sredstava jest da pravosudni sustavi osiguravaju ženama održivu zaštitu i smislenu pravnu zaštitu od bilo kakve moguće nanesene im štete (vidi čl. 2.); te

(f) odgovornost pravosudnih sustava osigurava se praćenjem kako bi se jamčilo njihovo funkcioniranje u skladu s načelima utuživosti, dostupnosti, pristupačnosti, kvalitete i osiguravanja pravnih sredstava. Odgovornost pravosudnih sustava također se odnosi na praćenje djelovanja stručnjaka u okviru pravosudnog sustava i njihove pravne odgovornosti u slučaju kršenja zakona.

15. U pogledu utuživosti, Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) **osiguraju prepoznavanje prava i povezane pravne zaštite te njihovo ugrađivanje u zakone, poboljšavajući rodno specifičan odziv pravosudnog sustava;**

(b) **poboljšaju neometan pristup žena pravosudnom sustavu te ih na taj način osnaže da postignu *de jure* i *de facto* ravnopravnost;**

(c) **osiguraju da se stručnjaci u okviru pravosudnog sustava ophode prema predmetima na rodno osjetljiv način;**

(d) **osiguraju neovisnost, nepristranost, integritet i vjerodostojnost sudstva te borbu protiv nekažnjavanja;**

(e) **se uhvate u koštac s korupcijom u pravosudnom sustavu kao bitnim elementom ukidanja diskriminacije žena u pristupu pravosuđu;**

(f) **se suoče s preprekama i uklone prepreke uključivanju žena kao stručnjakinja u svim tijelima i na svim razinama sudskih i kvazisudskih sustava i pružatelja usluga povezanih s pravosuđem te poduzimaju korake, uključujući privremene posebne mjere, kako bi u sudstvu i drugim pravnim provedbenim mehanizmima osigurale ravnopravnu zastupljenost žena kao pravica, sutkinja, tužiteljica, javnih braniteljica, odvjetnica, administratorica, medijatorica, službenica za provedbu zakona, pravosudnih i zatvorskih službenica i**

⁵ Vidjeti Osnovna načela neovisnosti sudstva koja je odobrila Opća skupština Rezolucijom 40/32.

pravnih stručnjakinja, kao i u drugim stručnim ulogama;

(g) revidiraju pravila o teretu dokazivanja s ciljem osiguravanja ravnopravnosti između stranaka u svim područjima u kojima je zbog odnosa moći ženama uskraćen pravičan postupak prema njihovim predmetima na sudovima;

(h) surađuju s civilnim društvom i lokalnim udrugama kako bi razvile održive mehanizme koji podržavaju pristup žena pravosuđu te potiču nevladine organizacije i organizacije civilnog društva da sudjeluju u parnicama povezanim s pravima žena;

(i) osiguraju da braniteljice ljudskih prava budu u mogućnosti dobiti pristup pravosuđu i uživati zaštitu od uznemiravanja, prijetnji, odmazde i nasilja.

16. U pogledu dostupnosti pravosudnih sustava, Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) osiguraju osnivanje, održavanje i razvoj sudova i drugih tijela, prema potrebi, koja jamče ženama pravo na pristup pravosuđu bez diskriminacije na cjelokupnom teritoriju države stranke, uključujući u udaljenim, ruralnim i izoliranim područjima, razmotrivši osnivanje mobilnih sudova, osobito namijenjenih ženama koje žive u udaljenim, ruralnim i izoliranim područjima, te da kreativno koriste rješenja suvremene informatičke tehnologije tamo gdje je do izvedivo;

(b) u slučajevima nasilja nad ženama, osiguraju pristup financijskoj pomoći, kriznim centrima, skloništima, telefonskim linijama, kao i medicinskim, psihosocijalnim i savjetodavnim uslugama;

(c) osiguraju da pravila o pravu podnošenja tužbe omogućavaju skupinama i organizacijama civilnog društva koje imaju interes za određeni predmet da podnesu zahtjev i sudjeluju u postupku;

(d) uspostave mehanizam nadzora koji bi provodili neovisni inspektori s ciljem osiguravanja ispravnog funkcioniranja pravosudnog sustava i uočavanja svake diskriminacije žena koju počine stručnjaci u okviru pravosudnog sustava.

17. U pogledu pristupačnosti pravosudnih sustava, Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) uklone ekonomske prepreke pravosuđu pružajući pravnu pomoć te osiguraju da pristojbe za izdavanje i podnošenje isprava te sudski troškovi budu niži za žene s niskim dohotkom, a da ih žene koje žive u siromaštvu budu oslobođene;

(b) uklone jezične prepreke pružajući neovisne i profesionalne usluge pismenog i usmenog prevodenja, kad su potrebne, te osiguraju individualiziranu pomoć nepismenim ženama kako bi bilo zajamčeno njihovo potpuno razumijevanje sudskih i kvazisudskih procesa;

(c) razvijaju ciljane terenske programske aktivnosti te da, primjerice putem specifičnih jedinica ili informativnih pultova namijenjenih ženama, distribuiraju informacije o dostupnim pravosudnim mehanizmima, postupcima i pravnim sredstvima, u raznim formatima te na lokalnim jezicima. Takve aktivnosti i informacije trebale bi biti prikladne za sve etničke i manjinske skupine stanovništva i osmišljene u tijesnoj suradnji sa ženama

pripadnicama tih skupina te osobito s pripadnicama ženskih i drugih mjerodavnih organizacija;

(d) osiguraju pristup internetu i drugim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama kako bi se poboljšao pristup žena pravosudnom sustavu na svim razinama te razmotre razvoj internetske infrastrukture, uključujući videokonferencije, kako bi olakšali održavanje sudskih rasprava, kao i uzajamnu razmjenu, prikupljanje te podršku putem podataka i informacija među dionicima;

(e) osiguraju da fizičko okruženje i lokacija sudskih i kvazisudskih institucija i drugih usluga budu ugodni, sigurni i dostupni svim ženama, razmatrajući uspostavljanje rodno specifičnih jedinica kao sastavnih dijelova pravosudnih institucija te da se osobita pozornost posveti tome da se ženama s nedostatnim sredstvima pokriju troškovi prijevoza do sudskih i kvazisudskih institucija, kao i drugih usluga;

(f) uspostave centre za pristup pravosuđu, primjerice u vidu „one-stop centara“, koji bi uključivali niz pravnih i socijalnih usluga kako bi se smanjio broj koraka koje žena mora poduzeti da bi dobila pristup pravosuđu. Takvi bi centri mogli pružati pravne savjete i pomoć, pokretati pravne postupke i koordinirati usluge podrške ženama u područjima kao što su nasilje nad ženama, obiteljske stvari, zdravlje, društvena sigurnost, zapošljavanje, vlasništvo i useljenišтво. Takvi centri moraju biti dostupni svim ženama uključujući i one koje žive u siromaštvu i/ili u ruralnim i udaljenim područjima;

(g) obrate posebnu pozornost na pristup žena s invaliditetom pravosudnom sustavu.

18. U pogledu kvalitete pravosudnih sustava, Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) osiguraju da pravosudni sustavi budu kvalitetni i u skladu s međunarodnim standardima stručnosti, učinkovitosti, neovisnosti i nepristranosti, kao i s međunarodnim pravosuđem;

(b) usvoje pokazatelje kako bi mogle mjeriti pristup žena pravosuđu;⁶

(c) osiguraju inovativan i transformacijski pristup pravosuđu i pravosudni okvir, kad je potrebno i kroz ulaganje u šire institucionalne reforme;

(d) pravodobno osiguraju prikladna i djelotvorna pravna sredstva koja se provode i koja vode održivom, rodno osjetljivom rješavanju sporova za sve žene;

(e) provode mehanizme kako bi osigurali da dokazna pravila, istrage i drugi zakonski i kvazisudski postupci budu nepristrani i da ne potpadaju pod utjecaj rodnih stereotipa ili predrasuda;

(f) kad je to potrebno, zaštite privatnost, sigurnost i druga ljudska prava žena, osiguraju da se, dosljedno načelima zakonitog i pravičnog postupka, sudski postupci mogu održati privatno u cijelosti ili djelomično ili da se svjedočiti može na daljinu ili pomoću komunikacijske opreme, tako da njihovom sadržaju mogu pristupiti

⁶ Vidjeti, primjerice, pokazatelje nasilja nad ženama Ujedinjenih naroda (vidjeti E/CN.3/2009/13) i pokazatelje napretka za mjerenje provedbe Međumeričke konvencije o sprečavanju, kažnjavanju i iskorjenjivanju nasilja nad ženama (Konvencija iz Beléma u Paráu), usvojenju 21. svibnja 2013.

samo uključene strane. Trebalo bi dozvoliti uporabu pseudonima ili druge mjere zaštite identiteta takvih žena tijekom svih faza pravosudnog postupka. Države stranke bi trebale jamčiti mogućnost poduzimanja mjera zaštite privatnosti i slika žrtava na način da zabrane snimanje i prikazivanje u slučajevima kad to može povrijediti dostojanstvo, emocionalno stanje i sigurnost djevojčica i žena;

(g) zaštite tužiteljice, svjedokinje, branjenice i zatvorenice od prijetnji, uznemiravanja i drugih oblika nanošenja zla prije, tijekom i nakon sudskih postupaka te osiguraju proračun, resurse, smjernice i praćenje, kao i zakonodavne okvire potrebne da bi se osiguralo učinkovito funkcioniranje mjera zaštite.⁷

19. U pogledu osiguravanja pravnih sredstava, Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) osiguraju i ostvare prikladna i pravovremena pravna sredstva za slučajeve diskriminacije žena te osiguraju ženama pristup svim dostupnim sudskim i nesudskim pravnim sredstvima;

(b) osiguraju da pravna sredstva budu primjerena, učinkovita, pripisana u najkraćem roku, cjelovita i razmjerna težini nanesene štete. Pravna sredstva bi, ovisno o tome kako je prikladno, trebala uključivati odštetu (vraćanje u prijašnje stanje), naknadu (u obliku novca, roba ili usluga) i rehabilitaciju (medicinsku i psihološku skrb i druge socijalne usluge).⁸ Pravna sredstva za obeštećenja u građanskim stvarima i kaznene sankcije ne bi se trebale međusobno isključivati;

(c) prilikom procjene štete u svrhu utvrđivanja prikladnog obeštećenja u svim građanskim, kaznenim, upravnim ili drugim postupcima u potpunosti vode računa o neplaćenim obiteljskim i njegovateljskim aktivnostima žena;

(d) osnuju fondove namijenjene ženama kako bi osigurali da žene prime primjereno obeštećenje u situacijama u kojima fizičke ili pravne osobe odgovorne za kršenje ljudskih prava nisu u mogućnosti ili ne žele osigurati takvo obeštećenje;

(e) u slučajevima spolnog nasilja u ratnim ili poslijeratnim situacijama, nalože institucionalne reforme, ukinu diskriminirajuće zakonodavstvo i donesu zakonodavstvo koje osigurava primjerene sankcije, u skladu sa standardima međunarodnih ljudskih prava, te odrede mjere obeštećenja u tijesnoj suradnji sa ženskim organizacijama i civilnim društvom, kako bi pomogle da se prevlada diskriminacija koja je prethodila ratnom sukobu;⁹

(f) osiguraju da se nesudska pravna sredstva kao što su javne isprike, javne komemoracije i jamstva neponavljanja koje daju povjerenstva za istinu, pravdu i pomirbu ne koriste kao nadomjestak za istrage i gonjenja počinitelja kad kršenja ljudskih prava nastupaju u ratnom ili poslijeratnom kontekstu; odbiju pomilovanja za rodno utemeljeno kršenje ljudskih prava kao što je

⁷ Trebalo bi slijediti međunarodne smjernice i dobre prakse zaštite žrtava i njihovih obitelji od zastrašivanja, odmazde i ponovljene viktimizacije. Vidjeti, primjerice, članak 56. Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji.

⁸ Vidjeti stavak 32. Opće preporuke br. 28 koja ukazuje na to da bi „takva pravna sredstva trebala uključivati različite oblike obeštećenja kao što su novčane naknade, odšteta, rehabilitacija i vraćanje u prijašnje stanje; mjere zadovoljštine kao što su javne isprike, javne komemoracije i jamstva neponavljanja; promjene mjerodavnih zakona i praksi; te privođenje pravdi kršitelja ljudskih prava žena“.

⁹ Vidjeti Deklaraciju iz Nairobija o pravu žena i djevojčica na pravno sredstvo i obeštećenje.

spolno nasilje nad ženama te odbiju zakonska ograničenja gonjenja takvog kršenja (vidi Opću preporuku br. 30 o ženama u sprečavanju sukoba, situacijama u sukobima i nakon sukoba);

(g) osiguraju djelotvorna i pravodobna pravna sredstva i omogućće da ona odgovaraju na različite vrste kršenja koja doživljavaju žene, kao i primjerena obeštećenja, te omogućće uključenost žena u osmišljanje svih programa obeštećenja kako je navedeno u Općoj preporuci br. 30.¹⁰

20. U pogledu odgovornosti pravosudnih sustava, Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) razviju učinkovite i neovisne mehanizme promatranja i praćenja pristupa žena pravosuđu s ciljem osiguravanja usklađenosti pravosudnih sustava s načelima utuživosti, dostupnosti, pristupačnosti, kvalitete i učinkovitosti pravnih sredstava, uključujući periodičnu reviziju/provjeru autonomnosti, učinkovitosti i transparentnosti sudskih, kvazisudskih i upravnih tijela koja donose odluke koje utječu na ženska prava;

(b) osiguraju da se na slučajeve uočene diskriminirajuće prakse i djelovanja pravnih stručnjaka učinkovito reagira disciplinskim i drugim mjerama;

(c) osnuju specifično tijelo za zaprimanje pritužbi, molbi i prijedloga u vezi svog osoblja koje pruža podršku radu pravosudnog sustava uključujući socijalne i zdravstvene radnike, radnike u sustavu skrbi, kao i tehničke stručnjake;

(d) podaci bi trebali uključivati, između ostalog:

(i) broj i geografski razmještaj sudskih i neformalnih sudskih tijela;

(ii) broj muškaraca i žena zaposlenih u tijelima za provedbu zakona te sudskim i kvazisudskim institucijama na svim razinama;

(iii) broj i geografski razmještaj odvjetnika i odvjetnica, uključujući i one odvjetnike i odvjetnice koji pružaju pravnu pomoć;

(iv) vrstu i broj predmeta i pritužbi podnesenih sudskim, kvazisudskim i upravnim tijelima, razvrstanih po spolu tužitelja ili tužiteljica;

(v) vrsta i broj predmeta kojima se bavi formalni i neformalni pravosudni sustav, razvrstanih po spolu tužitelja ili tužiteljica;

(vi) vrsta i broj predmeta u kojima je zatražena, odobrena i osigurana pravna pomoć i/ili javni branitelj odnosno javna braniteljica, razvrstanih po spolu tužitelj(ic)a;

(vii) trajanje i ishod postupaka, razvrstani po spolu tužitelj(ic)a;

(e) provedu i olakšaju kvalitativne studije i kritične rodne analize svih pravosudnih sustava, u suradnji s organizacijama civilnog društva i znanstvenim ustanovama, s ciljem osvjetljavanja praksi, postupaka i sudskih praksi koje promiču ili ograničavaju cjelovit pristup žena pravosuđu;

¹⁰ Vidjeti i A/HRC/14/22.

(f) **sustavno primjenjuju rezultate tih analiza s ciljem razvoja prioriteta, politika, zakonodavstva i procedura kako bi se osiguralo da sve komponente pravosudnog sustava budu rodno osjetljive, prilagođene korisnicima i odgovorne.**

B. Diskriminirajući zakoni, postupci i prakse

21. Često države stranke imaju ustavne odredbe, zakone, propise, postupke, običaje i prakse koji se temelje na tradicijskim rodnim stereotipima i normama te su stoga diskriminirajući i uskraćuju ženama potpuno uživanje njihovih prava u okviru Konvencije. Stoga Odbor u svojim zaključnim primjedbama dosljedno poziva države stranke da revidiraju svoje zakonodavne okvire te izmijene i dopune i/ili ukinu odredbe koje diskriminiraju žene. To je u skladu s člankom 2. Konvencije koji utvrđuje obveze država stranaka na usvajanje odgovarajućih zakonskih i drugih mjera s ciljem otklanjanja svih oblika diskriminacije žena koje provodi javna uprava i nedržavni akteri, bez obzira na to je li riječ o pojedincima, organizacijama ili poduzećima.

22. Žene su, međutim, suočene s brojnim teškoćama u dobivanju pristupa pravosuđu kao posljedica izravne i neizravne diskriminacije, kako je definirano stavkom 16. Opće preporuke br. 28. Takva neravnopravnost ogleđa se ne samo u diskriminirajućem sadržaju i/ili utjecaju zakona, propisa, postupaka, običaja i prakse, nego i u nedostatku kapaciteta i svijesti sudskih i kvazisudskih ustanova da se primjereno bave kršenjem ljudskih prava žena. U svojoj Općoj preporuci br. 28 Odbor, stoga, napominje da sudske ustanove moraju primjenjivati načelo stvarne ili *de facto* ravnopravnosti sukladno Konvenciji, te tumačiti zakone, uključujući nacionalno, vjersko i običajno pravo, u skladu s tom obvezom. Članak 15. obuhvaća obveze država stranaka da osiguraju ženama uživanje stvarne ravnopravnosti s muškarcima u svim područjima prava.

23. Mnoge zaključne primjedbe i stajališta Odbora iznesene u okviru Fakultativnog protokola, međutim, pokazuju da diskriminirajuća postupkovna i dokazna pravila, kao i nepoduzimanje svih mogućih mjera s ciljem sprečavanja, istrage, gonjenja, kažnjavanja i osiguravanja pravnih sredstava u slučajevima kršenja prava žena imaju za posljedicu nepoštivanje obveza osiguravanja ravnopravnog pristupa žena pravosuđu.

24. Osobito treba uzeti u obzir djevojčice (tamo gdje je potrebno, uključujući i djevojke) budući da su suočene sa specifičnim preprekama po pitanju pristupa pravosuđu. Često im nedostaje socijalna ili pravna sposobnost za donošenje važnih životnih odluka u područjima obrazovanja, zdravlja te spolnih i reproduktivnih prava. Mogu biti prisiljene na brak ili podvrgnute drugim štetnim praksama i raznim oblicima nasilja.

25. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) **osiguraju da se načelo jednakosti pred zakonom osnažuje poduzimajući korake ka ukidanju eventualnih zakona, postupaka, propisa, sudskih praksi, običaja i praksi koji izravno ili neizravno diskriminiraju žene, posebice u pogledu njihova pristupa pravosuđu, te ukidajući diskriminirajuće prepreke pristupu pravosuđu, uključujući:**

(i) **obvezu ili potrebu da žene zatraže dozvolu članova obitelji ili zajednice prije poduzimanja pravnih radnji;**

(ii) stigmatizaciju žena koje se bore za svoja prava, koju provode aktivni pripadnici pravosudnog sustava;

(iii) potkrepljujuća pravila koja diskriminiraju žene kao svjedokinje, tužiteljice i branjenice zahtijevajući od njih da preuzmu veći teret dokazivanja nego muškarci s ciljem utvrđivanja kaznenog djela ili podnošenja pravnog lijeka;

(iv) postupke koji isključuju ili odobravaju inferioran status svjedočenju žena;

(v) nedostatak mjera osiguravanja jednakih uvjeta za žene i muškarce za vrijeme pripreme i vođenja predmeta te po njihovom zaključenju;

(vi) neprimjereno upravljanje predmetima i prikupljanje dokaza u predmetima koje pokreću žene, koji imaju za rezultat sustavne propuste u istragama;

(vii) prepreke koje nastaju prilikom prikupljanja dokaza povezanih sa sve većim kršenjima prava žena do kojih dolazi online i kroz uporabu informacijske i komunikacijske tehnologije te novih društvenih medija;

(b) osiguraju da djevojčicama budu dostupni neovisni, sigurni, učinkoviti i dostupni mehanizmi pritužbi i izvješćivanja koji vode računa o potrebama djeteta. Takvi mehanizmi trebali bi se utvrditi sukladno međunarodnim normama, posebice Konvenciji o pravima djeteta, te bi u njih trebalo uključiti odgovarajuće osposobljeno osoblje, koje bi radilo na učinkovit i rodno osjetljiv način, u skladu s Općim komentarom Odbora za prava djeteta br. 14, kako bi vodilo računa o obveznom davanju prednosti najboljem interesu djevojčica;

(c) poduzmu mjere kako bi se izbjegla marginalizacija djevojčica zbog sukoba i obesnaženosti u njihovim obiteljima te kao posljedica toga nedostatak podrške njihovim pravima i ukidanje pravila i praksi prema kojima je potrebna dozvola roditelja ili bračnog druga za pristup uslugama kao što su obrazovanje i zdravstvo, uključujući spolno i reproduktivno zdravlje, kao i pravne usluge i pravosudni sustav;

(d) zaštite žene i djevojčice od tumačenja vjerskih tekstova i tradicijskih normi koji stvaraju prepreke njihovom pristupu pravosuđu i imaju za posljedicu njihovu diskriminaciju.

C. Stereotipizacija i rodna pristranost u pravosudnom sustavu te važnost izgradnje kapaciteta

26. Stereotipizacija i rodna pristranost u pravosudnom sustavu imaju dalekosežne posljedice po žene u njihovom potpunom uživanju ljudskih prava. One ometaju pristup žena pravosuđu u svim područjima prava i mogu imati osobito negativan utjecaj na žene žrtve nasilja i preživjele. Stereotipizacija iskrivljava percepciju i ima za posljedicu odluke koje se temelje na unaprijed stečenim vjerovanjima i mitovima, a ne na mjerodavnim činjenicama. Suci često usvajaju rigidne standarde o onome što smatraju prikladnim ponašanjem za žene i kažnjavaju one koje se ne uklapaju u te stereotipe. Stereotipizacija također utječe na vjerodostojnost koju imaju glasovi, argumenti i iskazi žena kao stranaka i svjedokinja. Takva stereotipizacija može imati za posljedicu da suci

pogrešno tumače ili pogrešno primjenjuju zakone. To ima dalekosežne posljedice, primjerice u kaznenom pravu gdje se počinitelje posljedično ne smatra pravno odgovornim za kršenja prava žena, čime se održava kultura nekažnjavanja. U svim područjima prava stereotipizacija ugrožava nepristranost i integritet pravosudnog sustava što, u konačnici, može dovesti do pogrešnih presuda, uključujući reviktimizaciju tužitelj(ic)a.

27. Suci, pravnici i arbitri nisu jedini akteri pravosudnog sustava koji primjenjuju, učvršćuju i produbljuju stereotipe. Tužitelji, službenici za provedbu zakona i drugi akteri često omogućavaju utjecaj stereotipa na istrage i suđenja, posebice u slučajevima rodno utemeljenog nasilja, pri čemu stereotipi dovode u pitanje zahtjeve žrtava/preživjelih, istodobno podržavajući obranu koju iznose pretpostavljeni počinitelji. Stoga se stereotipizacija može provlačiti kako kroz fazu istrage, tako i kroz fazu suđenja, utječući na konačnu presudu.

28. Žene bi trebale biti u mogućnosti pouzdati se u pravosudni sustav koji se ne oslanja na mitove i stereotipe te na sudstvo čija nepristranost nije ugrožena pristranim pretpostavkama. Uklanjanje stereotipizacije u pravosudnom sustavu ključni je korak u osiguravanju jednakosti i pravde za žrtve i preživjele.

29. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) poduzmu mjere, uključujući programe podizanja svijesti i izgradnje kapaciteta za cjelokupno osoblje u pravosudnom sustavu i studente prava, s ciljem otklanjanja rodno specifične stereotipizacije i uključivanja rodno specifične perspektive u sve aspekte pravosudnog sustava;

(b) uključivanje drugih profesionalaca, napose pružatelja usluga zdravstvene zaštite i socijalnih radnika koji potencijalno imaju bitnu ulogu u slučajevima nasilja nad ženama i obiteljskim stvarima, u programe podizanja svijesti i izgradnje kapaciteta;

(c) osiguraju programe izgradnje kapaciteta koji se bave osobito:

(i) problemom vjerodostojnosti i težine koju imaju glasovi, argumenti i iskazi žena kao stranaka i svjedokinja;

(ii) nefleksibilnim standardima koje često razvijaju suci i tužitelji za ono što smatraju prikladnim ponašanjem za žene;

(d) razmotre promicanje dijaloga o negativnom utjecaju stereotipizacije i rodne pristranosti u pravosudnom sustavu i potrebe za poboljšanjem rezultata pravosuđa za žene žrtve nasilja i preživjele;

(e) podižu svijest o negativnom utjecaju stereotipizacije i rodne pristranosti te potiču zagovaranje s ciljem apostrofiranja stereotipizacije i rodne pristranosti u pravosudnim sustavima, posebice u slučajevima rodno utemeljenog nasilja;

(f) osiguraju programe izgradnje kapaciteta namijenjene sucima, tužiteljima, odvjetnicima i službenicima za provedbu zakona o primjeni međunarodnih pravnih instrumenata povezanih s ljudskim pravima, uključujući Konvenciju i nadležnost Odbora, i o primjeni zakonodavstva koje zabranjuje diskriminaciju žena.

D. Obrazovanje i podizanje svijesti o utjecaju stereotipa

30. Osiguravanje obrazovanja iz rodno specifične perspektive i

osvještavanje javnosti putem civilnog društva, medija i korištenja informacijske i komunikacijske tehnologije osnovno je u prevladavanju višestrukih oblika diskriminacije i stereotipizacije koji utječu na pristup pravosuđu i osiguravanje učinkovitosti i djelotvornosti pravosuđa za sve žene.

31. Sukladno članku 5. (a) Konvencije države stranke moraju poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi izmijenile društvene i kulturne obrasce ponašanja s ciljem uklanjanja predrasuda, običaja i svake druge prakse koja je utemeljena na ideji o podređenosti ili nadređenosti jednoga ili drugoga spola. U svojoj Općoj preporuci br. 28, Odbor ističe da se sve odredbe Konvencije moraju čitati zajedno kako bi se osigurala osuda i uklanjanje svih oblika rodno utemeljene diskriminacije.¹¹

1. Obrazovanje iz rodno specifične perspektive

32. Žene koje nisu svjesne svojih ljudskih prava nisu u mogućnosti zahtijevati ostvarivanje tih prava. Odbor je, posebice razmatrajući periodična izvješća koja su podnijele države stranke, primijetio da one često propuštaju jamčiti ženama ravnopravan pristup programima obrazovanja, informiranja i pravne pismenosti. Nadalje, svijest muškaraca o ljudskim pravima žena također je nužna kako bi se zajamčila nediskriminacija i ravnopravnost, a osobito kako bi se zajamčio pristup žena pravosuđu.

33. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) **razvijaju rodno specifično stručno znanje, uključujući i kroz povećavanje broja rodnih savjetnika, uz sudjelovanje organizacija civilnog društva, znanstvenih ustanova i medija;**

(b) **distribuiraju materijale u raznim formatima u svrhu informiranja žena o njihovim ljudskim pravima i dostupnosti mehanizama za pristup pravosuđu, kao i informiranja žena o njihovom pravu na podršku, pravnu pomoć i socijalne usluge koje se preklapaju s pravosudnim sustavom;**

(c) **u nastavne planove i programe za sve razine obrazovnog sustava ugrade nastavne programe o pravima žena i ravnopravnosti spolova, uključujući programe pravne pismenosti kojima se ističe ključna uloga pristupa žena pravosuđu i uloga muškaraca i dječaka kao zagovaratelja i dionika.**

2. Podizanje svijesti putem civilnog društva, medija te informacijske i komunikacijske tehnologije

34. Civilno društvo, mediji i informacijske i komunikacijske tehnologije imaju važnu ulogu kako u jačanju i kopiranju rodnih stereotipa tako i u njihovu prevladavanju.

35. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) **istaknu ulogu koju mediji te informacijske i komunikacijske tehnologije mogu imati u uklanjanju kulturnih stereotipa o ženama povezanih s njihovim pravom na pristup pravosuđu, posvećujući osobitu pozornost suzbijanju kulturnih stereotipa u pogledu rodno utemeljene diskriminacije i nasilja, uključujući nasilje u obitelji, silovanje i druge oblike spolnog nasilja;**

(b) **u medijima i među stanovništvom razvijaju i provode mjere**

¹¹ U stavku 7. se navodi da bi članak 2. Konvencije trebalo čitati u kombinaciji s člankom 3., 4., 5. i 24. te u kontekstu definicije diskriminacije sadržane u članku 1.

podizanja svijesti o pravu žena na pristup pravosuđu, u tijesnoj suradnji sa zajednicom i organizacijama civilnog društva. Takve bi mjere trebale biti višedimenzionalne i usmjerene na djevojčice i žene, kao i na dječake i muškarce, te bi trebale voditi računa o relevantnosti i potencijalu informacijske i komunikacijske tehnologije da preoblikuje kulturne i društvene stereotipe;

(c) podrže i uključe medije i osobe koje rade s informacijskom i komunikacijskom tehnologijom u kontinuirani javni dijalog o ljudskim pravima žena općenito, a osobito u kontekstu pristupa pravosuđu;

(d) poduzimaju korake ka promicanju kulture i društvenog okruženja u kojima se traženje pravde od strane žena smatra legitimnim i prihvatljivim, a nije uzrok dodatnoj diskriminaciji i/ili stigmatiziranosti.

E. Pravna pomoć i javni branitelj/javna braniteljica

36. Ključni element koji jamči ekonomsku dostupnost pravosudnih sustava ženama je osiguravanje besplatne ili jeftine pravne pomoći, savjeta i zastupanja u sudskim i kvazisudskim postupcima u svim područjima prava.

37. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) institucionaliziraju sustav pravne pomoći i javnih branitelja koji je dostupan, održiv i prilagođen potrebama žena, osiguraju pružanje tih usluga pravodobno, kontinuirano i učinkovito u svim fazama sudskih ili kvazisudskih postupaka, uključujući mehanizme alternativnog rješavanja sporova i restorativne pravosudne postupke, te pružateljima usluga pravne pomoći i javnih branitelja osiguraju neometan pristup svoj mjerodavnoj dokumentaciji i drugim informacijama, uključujući iskaze svjedoka;

(b) osiguraju da pružatelji usluga pravne pomoći i javni branitelji/braniteljice budu stručni i rodno osjetljivi, da uvažavaju povjerljivost i da im bude zajamčeno primjereno vrijeme za obranu njihovih klijenata;

(c) provode programe informiranja i podizanja svijesti namijenjene ženama o postojanju usluga pravne pomoći i javnih branitelja/javnih braniteljica, kao i uvjetima za njihovo korištenje, učinkovito primjenjujući informacijske i komunikacijske tehnologije kako bi poticali takve programe;

(d) razvijaju partnerstva s nadležnim nevladinim pružateljima usluga pravne pomoći i/ili osposobe pomoćno pravno osoblje za pružanje informacija i pomoći ženama kako bi se snašle u sudskim i kvazisudskim postupcima i tradicionalnim pravosudnim sustavima;

(e) u slučajevima obiteljskih sporova ili kad žena nema ravnopravan pristup obiteljskim primanjima, provjera prihoda i imovine radi utvrđivanja prava na uslugu pravne pomoći i javnog branitelja/braniteljice trebala bi se temeljiti na provjeri stvarnih prihoda ili raspoložive imovine žene.¹²

¹² Načela i smjernice Ujedinjenih naroda o pristupu pravnoj pomoći u sustavima kaznenog pravosuđa, smjernica 1 (f): „Ako se izračun provjere prihoda i imovine temelji na dohotku obiteljskog domaćinstva, pri čemu su pojedini članovi obitelji u

F. Resursi

38. Visoko stručni ljudski resursi u kombinaciji s odgovarajućim tehničkim i financijskim sredstvima ključni su da bi se osigurala utuživost, dostupnost, pristupačnost, kvaliteta, osiguravanje pravnih sredstava za žrtve i odgovornost pravosudnih sustava.

39. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) osiguraju primjerenu proračunsku i tehničku pomoć te rasporede visoko stručno osoblje u svim dijelovima pravosudnog sustava, uključujući specijalizirana sudska, kvazisudska i upravna tijela, mehanizme alternativnog rješavanja sporova, nacionalne ustanove za ljudska prava i urede pučkih pravobranitelj(ic)a;

(b) zatraže podršku izvana, na primjer od specijaliziranih agencija u okviru sustava Ujedinjenih naroda, međunarodne zajednice i civilnog društva, kad su nacionalni resursi ograničeni, srednjoročno i dugoročno osiguravajući raspodjelu primjerenih državnih resursa pravosudnim sustavima kako bi se osigurala njihova održivost.

III. Preporuke za specifična područja prava

40. S obzirom na raznolikost institucija i organizaciju sudstva u svijetu, neki elementi koji u nekoj zemlji potpadaju u područje prava, u drugoj mogu potpadati u neko drugo područje. Primjerice, definicija diskriminacije može ili ne mora biti uvrštena u Ustav; zaštitne mjere se mogu javljati u okviru obiteljskog prava i/ili u okviru kaznenog prava; a teme azila i izbjeglica mogu biti u nadležnosti upravnih sudova ili neformalnih sudskih tijela. Od država stranaka se traži da stavke koji slijede razmotre u tom kontekstu.

A. Ustavno pravo

41. Odbor je primijetio da su u praksi države stranke koje su usvojile ustavna jamstva povezana sa stvarnom ravnopravnošću između muškaraca i žena i ugradile međunarodno pravo ljudskih prava uključujući Konvenciju u svoj nacionalni pravni okvir bolje pripremljene da osiguraju ravnopravnost spolova u pristupu pravosuđu. Sukladno članku 2. (a) i 15. Konvencije, države stranke trebaju unijeti načelo jednakosti muškaraca i žena u svoje nacionalne ustave ili druge odgovarajuće zakone, uključujući kroz osnivanje nadležnih nacionalnih sudova i drugih javnih institucija, i poduzeti mjere s ciljem osiguravanja ostvarenja tog načela u svim područjima javnog i privatnog života, kao i u svim područjima prava.

42. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) osiguraju izričitu ustavnu zaštitu u svrhu formalne i stvarne ravnopravnosti i nediskriminacije javne i privatne sfere, uključujući u pogledu svih pitanja osobnog statusa, obitelji, braka i nasljednog prava, te u svim područjima prava;

međusobnom sporu te nemaju ravnopravan pristup obiteljskom dohotku, za provjeru prihoda i imovine uzima se u obzir samo dohodak osobe koja se prijavljuje za pravnu pomoć.“

(b) kad se odredbe međunarodnog prava ne primjenjuju izravno, u cijelosti ugrade međunarodno pravo ljudskih prava u svoj ustavni i zakonodavni okvir kako bi učinkovito jamčile pristup žena pravosuđu;

(c) ustroje strukture potrebne da bi se osigurala dostupnost i pristupačnost mehanizama sudske revizije i praćenja u svrhu nadzora nad provedbom svih temeljnih prava, uključujući pravo na stvarnu ravnopravnost spolova.

B. Građansko pravo

43. U nekim zajednicama žene nisu u mogućnosti pristupiti pravosudnom sustavu bez pomoći muškog rođaka, a društvene norme ih sputavaju u mogućnosti da prakticiraju autonomnost izvan doma. Člankom 15. Konvencije osigurava se da žene budu ravnopravne s muškarcima pred zakonom i da države stranke moraju priznati ženama pravnu sposobnost u građanskim stvarima kao i muškarcima i davati im jednake mogućnosti da se tom sposobnošću koriste. Građanski parnični postupci i pravna sredstva kojima žene trebaju imati pristup uključuju područja sklapanja ugovora, osobnog zapošljavanja, tjelesnih ozljeda, zaštite potrošača, nasljeđivanja, zemljišnih i vlasničkih prava.

44. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) uklone sve rodno utemeljene prepreke pristupu građanskim parničnim postupcima, kao što je zahtjev da žene pribave dozvolu sudskih ili upravnih tijela ili članova obitelji prije poduzimanja pravnih radnji, ili predoče isprave koje se odnose na identifikaciju ili pravo vlasništva;

(b) primjenjuju odredbe utvrđene člankom 15. (3) Konvencije prema kojima se svi ugovori i svi drugi privatni instrumenti bilo koje vrste, čije je pravno djelovanje usmjereno na ograničenje pravne sposobnosti žena, smatraju ništavnim i nevažećim;

(c) usvoje pozitivne mjere kako bi osigurale primjenu slobode žena da sklapaju ugovore i druge građansko-pravne sporazume.

C. Obiteljsko pravo

45. Neravnopravnost u obitelji u pozadini je svih ostalih aspekata diskriminacije žena te se često opravdava u ime ideologije, tradicije i kulture. Odbor opetovano ističe da obiteljsko pravo i mehanizmi njegove primjene moraju biti u skladu s načelom ravnopravnosti ugrađenim u članak 2., članak 15. i članak 16. Konvencije.¹³

46. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) usvoje pisane obiteljske zakonike ili zakone o osobnom statusu kojima se osigurava ravnopravan pristup bračnim drugovima ili partnerima pravosuđu bez obzira na njihovu vjersku ili etničku opredijeljenost ili pripadnost, u skladu s Konvencijom i Općim preporukama Odbora;¹³

(b) razmotre stvaranje, u okviru istog institucionalnog okvira,

¹³ Vidjeti, osobito, Opću preporuku br. 29 o članku 16. Konvencije (ekonomske posljedice braka, obiteljske veze i njihovo razvrtnuće).

rodno osjetljivih obiteljskih sudskih ili kvazisudskih mehanizama koji će se baviti temama kao što su uređivanje imovinskih pitanja, zemljišna prava, nasljeđivanje, razvrgnuće braka i skrbništvo nad djetetom; te

(c) u okruženjima u kojima nema jedinstvenog obiteljskog zakonika i u kojima postoje višestruki sustavi obiteljskog prava, kao što je sustav građanskog, autohtonog, vjerskog i običajnog prava, osiguraju da zakoni o osobnom statusu omoguće individualni izbor u pogledu primjenjivog obiteljskog prava u bilo kojoj fazi odnosa. Državni sudovi trebali bi u tom pogledu revidirati odluke koje donose sva ostala tijela.

D. Kazneno pravo

47. Kazneni zakoni su osobito važni u osiguravanju mogućnosti žena da koriste svoja ljudska prava, uključujući pravo na pristup pravosuđu, na osnovi jednakosti. Države stranke su sukladno članku 2. i 15. Konvencije obvezne osigurati da žene imaju pristup zaštiti i pravnim sredstvima koja su na raspolaganju u okviru kaznenog prava i da u kontekstu tih mehanizama ne budu izložene diskriminaciji ni kao žrtve, ni kao počinitelji kaznenih djela. Neki kazneni zakonici ili zakoni i/ili zakoni o kaznenom postupku diskriminiraju žene na način da:

(a) kriminaliziraju oblike ponašanja koji nisu kriminalizirani ili se ne kažnjavaju tako oštro kad im pribjegavaju muškarci;

(b) kriminaliziraju oblike ponašanja kojima mogu pribjeći samo žene, kao što je pobačaj;

(c) propuste kriminalizirati zločine ili poduzeti sve moguće mjere s ciljem sprečavanja i osiguravanja pravne zaštite za zločine koji imaju nerazmjerni ili isključiv utjecaj na žene;

(d) zatvaraju žene zbog lakših kaznenih djela i/ili nemogućnosti da za njih polože jamčevinu.

48. Odbor također ističe činjenicu da su žene izložene diskriminaciji u kaznenim predmetima zbog nedostatka rodno osjetljivih, nezatvorskih alternativa zatvoru, neuspjeha ispunjavanja specifičnih potreba žena koje izdržavaju zatvorske kazne i nedostatka rodno osjetljivog praćenja te neovisnih revizijskih mehanizama.¹⁴ Sekundarna viktimizacija žena od strane kaznenog pravosudnog sustava utječe na njihov pristup pravosuđu zbog njihove povećane ranjivosti na mentalno i fizičko iskorištavanje i prijetnje tijekom uhićenja, ispitivanja i izdržavanja zatvorske kazne.

49. Žene se također nerazmjerno kriminalizira zbog njihove situacije ili statusa, na primjer na temelju uključenosti u prostituciju, statusa migrantica, optužbe za preljub, identitetalezbijke, biseksualne ili transrodne žene ili interseksualne osobe, podvrgavanja pobačaju ili pripadnosti drugim skupinama koje su suočene s diskriminacijom.

50. Odbor napominje da u mnogim zemljama postoji kritičan manjak educiranog policijskog i pravnog te forenzičnog osoblja koje je sposobno nositi se sa zahtjevima kriminalističkih istraga.

51. Odbor preporučuje državama strankama da:

¹⁴ Podnesak br. 23/2009, *Abramova protiv Bjelorusije*, stajališta usvojena 25. srpnja 2011. godine; v. i Pravila Ujedinjenih naroda o postupanju sa zatvorenicama i nezatvorskim mjerama za počiniteljice kaznenih djela (Pravila iz Bangkoka), koja je Opća skupština usvojila svojom Rezolucijom 65/229.

(a) poduzimaju sve moguće mjere u svrhu sprečavanja, istrage i kažnjavanja zločina protiv žena te davanja obeštećenja za sve zločine počinjene protiv žena, bez obzira jesu li ih počinili državni ili nedržavni akteri;

(b) osiguraju da zakonska ograničenja budu u skladnosti s interesom žrtava;

(c) poduzimaju učinkovite mjere zaštite žena od sekundarne viktimizacije u njihovoj interakciji s tijelima za provedbu zakona i sudskim tijelima te razmotre uspostavu specijalizirane rodno specifične jedinice u okviru sustava za provedbu zakona, kažnjavanje i gonjenje;

(d) poduzimaju prikladne mjere stvaranja podržavajućeg okruženja koje potiče žene da traže svoja prava, prijavljuju zločine počinjene protiv njih i aktivno sudjeluju u postupcima kaznenog pravosuđa, te poduzimaju mjere sprečavanja odmazde usmjerene protiv žena koje traže pomoć u okviru pravosudnog sustava. Trebalo bi tražiti savjetovanje sa ženskim skupinama i organizacijama civilnog društva s ciljem razvijanja zakonodavstva, politike i programa u tim područjima;

(e) poduzimaju mjere, uključujući usvajanje zakonodavstva, da bi zaštitili žene od internetskih kaznenih djela i prekršaja;

(f) se suzdrže od toga da osiguravanje podrške i pomoći ženama, uključujući odobravanje dozvola boravka, uvjetuju suradnjom sa sudskim tijelima u slučajevima trgovanja ljudima i organiziranog kriminala;¹⁵

(g) primjenjuju povjerljiv i rodno osjetljiv pristup kako bi se izbjegla stigmatiziranost, uključujući sekundarnu viktimizaciju u slučajevima nasilja, tijekom svih sudskih postupaka, uključujući tijekom ispitivanja, prikupljanje dokaza i drugih postupaka povezanih s istragom;

(h) revidiraju pravila dokazivanja i njihovu provedbu, osobito u slučajevima nasilja nad ženama, te usvoje mjere uzimajući u obzir prava žrtava i branjenika u kaznenim postupcima na pravično suđenje, kako bi se osiguralo da zahtjevi u pogledu dokazivanja ne budu previše restriktivni, nefleksibilni ili pod utjecajem rodni stereotipa;

(i) poboljšaju odziv kaznenog pravosuđa na nasilje u obitelji, uključujući i putem snimanja poziva u nuždi, fotografiranjem dokaza o uništenoj imovini i znakova nasilja te uzimajući u obzir izvješća liječnika/liječnica ili socijalnih radnika/radnica, što može pokazati kako nasilje, čak i ako je počinjeno bez svjedoka/svjedokinja, ima materijalni učinak na tjelesnu, duševnu i socijalnu dobrobit žrtava;

(j) poduzimaju korake kako bi jamčili da se žene neće prepuštati nepotrebnom kažnjenju u primjeni zaštitnih mjera i da se svi slučajevi rodno utemeljene diskriminacije koja je predmetom kaznenog prava, uključujući slučajeve koji uključuju nasilje, saslušavaju pravodobno i nepristrano;

(k) pripreme zapisnike za policiju i pružatelje usluga zdravstvene zaštite za prikupljanje i čuvanje forenzičnih dokaza u

¹⁵ Vidjeti *Preporučena načela i smjernice o ljudskim pravima i trgovanju ljudima* (publikacija Ujedinjenih naroda, prodajni br. E.10.XIV.1).

slučajevima nasilja nad ženama i osposobe dostatan broj policijskog i pravnog te forenzičnog osoblja za stručno provođenje kriminalističkih istraga;

(l) ukinu diskriminirajuću kriminalizaciju te revidiraju i prate sve kaznene postupke kako bi osigurale da oni ne bi izravno ili neizravno diskriminirali žene; dekriminaliziraju oblike ponašanja koji nisu kriminalizirani ili se ne kažnjavaju tako oštro kad im pribjegavaju muškarci; dekriminaliziraju oblike ponašanja kojima mogu pribjeći samo žene, kao što je pobačaj; te poduzmu sve moguće mjere s ciljem sprečavanja i osiguravanja pravne zaštite za zločine koji nerazmjerno ili isključivo pogađaju žene, bez obzira počinjaju li ih državni ili nedržavni akteri;

(m) pažljivo prate postupke donošenja presuda i uklone bilo kakvu diskriminaciju žena u kaznama predviđenima za određena kaznena djela i prekršaje te u određivanju podobnosti za uvjetni otpust ili prijevremeno puštanje iz zatvora;

(n) osiguraju postojanje mehanizama radi praćenja mjesta izdržavanja zatvorskih kazni, obraćajući osobitu pozornost na situaciju zatvorenica, te primjenjuju međunarodne smjernice i standarde o postupanju prema ženama koje izdržavaju zatvorsku kaznu;¹⁶

(o) vode točne podatke i statistike u vezi s brojem žena na svakom pojedinom mjestu izdržavanja kazne, razlozima za zatvaranje i trajanje zatvora, kao i o tome jesu li žene trudne ili u pratnji dojenčeta ili djeteta, o njihovom pristupu pravnim, zdravstvenim i socijalnim uslugama te njihovoj podobnosti za dostupne postupke revizije predmeta, nezatvorske alternative i mogućnosti osposobljavanja, kao i njihova korištenja;

(p) pribjegavaju zaštitnom zadržavanju tek kao posljednjem sredstvu i na što kraće vrijeme te izbjegavaju zaštitno zadržavanje ili pritvor po završetku suđenja za lakša kaznena djela i zbog nemogućnosti polaganja jamčevine u takvim slučajevima.

E. Upravno, socijalno i radno pravo

52. U skladu s člankom 2. i člankom 15. Konvencije, ženama bi na ravnopravnoj osnovi trebala biti zajamčena dostupnost i pristupačnost sudskih i kvazisudskih mehanizama i pravnih sredstava u okviru upravnog, socijalnog i radnog prava. Teme koje često spadaju u domenu upravnog, socijalnog i radnog prava, a od osobite su važnosti za žene, uključuju zdravstvene usluge, prava na socijalnu sigurnost, radne odnose uključujući jednaku plaću, jednake mogućnosti zapošljavanja i promaknuća, jednaku plaću za državne službenice/službenike, stanovanje i prostorno planiranje, bespovratna sredstva, subvencije i stipendije, sredstva naknade, upravljanje internetskim resursima te politiku i migracije i azil.¹⁷

53. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) osiguraju dostupnost neovisne revizije svih odluka upravnih tijela provedene u skladu s međunarodnim standardima;

¹⁶ Vidjeti Pravila iz Bangkoka, kao i Smjernice o pravosuđu u predmetima koji uključuju djecu kao žrtve i svjedoke kaznenih djela Gospodarskog i socijalnog vijeća, usvojene Rezolucijom 2005/20.

¹⁷ Vidjeti Opću preporuku br. 32 o rodnim dimenzijama izbjegličkog statusa, azila, nacionalnosti i apatridnosti žena.

(b) osiguraju da odluka kojom se odbija molba bude obrazložena i da se podnositelj/podnositeljica može žaliti na odluku nadležnom tijelu, te da se obustavi provedba bilo kakvih prethodnih upravnih rješenja dok se čeka daljnja sudska revizija. To je osobito važno u području prava azila i migracije, gdje se podnositelj(ic)e žalbe može deportirati prije no što im se pruži prilika saslušavanja njihovog predmeta;

(c) koriste administrativno zadržavanje samo iznimno, u krajnjem slučaju, tijekom ograničenog razdoblja, kad je to u pojedinim slučajevima potrebno i razumno, proporcionalno legitimnoj svrsi te u skladu s nacionalnim pravom i međunarodnim standardima; osiguraju da su poduzete sve prikladne mjere, uključujući učinkovitu pravnu pomoć i postupke, kako bi se ženama omogućilo da osporavaju zakonitost njihova zatvaranja; osiguraju redovne revizije zatvaranja u prisutnosti zatvorenica; te osiguraju da uvjeti administrativnog zadržavanja budu u skladu s mjerodavnim međunarodnim standardima zaštite prava žena lišenih slobode.

IV. Preporuke za specifične mehanizme

A. Specijalizirani sudski/kvazisudski sustavi i međunarodni/regionalni pravosudni sustavi

54. Drugi specijalizirani sudski i kvazisudski mehanizmi,¹⁸ uključujući radne,¹⁹ zemljišne, izborne i vojne sudove, inspektorate i upravna tijela,²⁰ također su obvezni djelovati u skladu s međunarodnim standardima neovisnosti, nepristranosti i učinkovitosti, kao i odredbama međunarodnog prava ljudskih prava, uključujući članak 2., članak 5. (a) i članak 15. Konvencije.

55. Tranzicijske i poslijeratne situacije mogu donijeti povećane izazove ženama koje nastoje ostvariti svoje pravo na pristup pravosuđu. U svojoj Općoj preporuci br. 30, Odbor je istaknuo specifične obveze država stranaka u vezi s pristupom žena pravosuđu u takvim situacijama.

56. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) poduzmu sve prikladne korake da bi osigurale da svi specijalizirani sudski i kvazisudski mehanizmi budu dostupni i pristupačni ženama te da izvršavaju svoje mandate pod istim zahtjevima kao i redovni sudovi;

(b) osiguraju neovisno praćenje i reviziju odluka specijaliziranih sudskih i kvazisudskih mehanizama;

(c) uspostave programe, politike i strategije kako bi olakšali i jamčili ravnopravnu uključenost žena na svim razinama u te specijalizirane sudske i kvazisudske mehanizme;

(d) provode preporuke o pristupu žena pravosuđu u tranzicijskim i poslijeratnim situacijama utvrđenima stavkom 81.

¹⁸ Ovisno o zemlji, područja pokrivaju opći ili specijalizirani pravosudni sustavi.

¹⁹ U pogledu pristupa žena pravosuđu, mjerodavne konvencije Međunarodne organizacije rada uključuju Konvenciju o inspekciji rada, 1947. (br. 81), Konvenciju o migraciji radi zaposlenja (revidiranu), 1949. (br. 97), Konvenciju o inspekciji rada u poljoprivredi, 1969 (br. 129), Konvenciju o autohtonim i plemenskim narodima, 1989 (br. 169), i Konvenciju o radu u kućanstvu, 2011 (br. 189).

²⁰ Vidjeti nacrt načela kojima se rukovodi pravosudna uprava putem vojnih tribunala (v. E/CN.4/2006/58).

Opće preporuke br. 30, primjenjujući cjelovit, uključiv i participatoran pristup tranzicijskim pravosudnim mehanizmima;

(e) osiguraju nacionalnu provedbu međunarodnih instrumenata i odluka međunarodnih i regionalnih pravosudnih sustava povezanih s pravima žena te uspostave mehanizme praćenja provedbe međunarodnog prava.

B. Postupci alternativnog rješavanja sporova

57. Mnoge jurisdikcije usvojile su obvezni ili neobvezni sustav medijacije, mirenja, arbitraže i skupnog rješavanja sporova, kao i facilitacije i interesnih pregovora. To je primjenjivo, prije svega, u područjima obiteljskog prava, nasilja u obitelji, maloljetničkog pravosuđa i radnog prava. Postupci alternativnog rješavanja sporova ponekad se nazivaju neformalno pravosuđe te su povezani s formalnim sudskim parničnim postupcima, ali funkcioniraju izvan njih. Neformalni postupci alternativnog rješavanja sporova također uključuju neformalne starosjedilačke sudove i alternativno rješavanje sporova temeljeno na sustavu plemenskih vođa, u kojem poglavice i drugi vođe zajednice rješavaju međuljudske sporove uključujući razvod, skrbništvo nad djetetom i zemljišne sporove. Dok takvi postupci mogu osigurati veću fleksibilnost te smanjiti troškove i odugovlačenje ženama koje traže pravdu, isto tako mogu dovesti do daljnjeg kršenja njihovih prava i nekažnjavanja počinitelja jer često funkcioniraju na osnovi patrijarhalnih vrijednosti te stoga negativno utječu na pristup žena sudskoj reviziji i pravnim sredstvima.

58. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) informiraju žene o njihovim pravima na korištenje medijacije, mirenja, arbitraže i skupnog rješavanja sporova;

(b) jamče da postupci alternativnog rješavanja sporova ne ograničavaju ženama pristup sudskim ili drugim pravnim sredstvima u bilo kojem području prava i ne vode daljnjim kršenjima njihovih prava;

(c) osiguraju da se slučajevi nasilja nad ženama, uključujući nasilje u obitelji, ni u kom slučaju ne upućuju ni u kakve postupke alternativnog rješavanja sporova.

C. Nacionalne ustanove za ljudska prava i uredi pučkih pravobranitelj(ic)a

59. Razvoj nacionalnih ustanova za ljudska prava i ureda pučkih pravobranitelj(ic)a može ženama otvoriti više mogućnosti da dobiju pristup pravosuđu.

60. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) poduzmu korake:

(i) kako bi osigurale primjerene resurse za osnivanje i održivo poslovanje neovisnih nacionalnih ustanova za ljudska prava, u skladu s načelima povezanim sa statusom nacionalnih institucija za promicanje i zaštitu ljudskih prava (Pariška načela);

(ii) kako bi osigurale da te institucije po svom sastavu i aktivnostima budu rodno osjetljive;

(b) osiguraju široko područje djelovanja i ovlaštenja nacionalnih ustanova za ljudska prava kako bi razmotrile pritužbe u vezi s ljudskim pravima žena;

(c) olakšaju pristup žena postupcima podnošenja pojedinačnih molbi uredu pučkih pravobranitelj(ic)a i nacionalnih ustanova za ljudska prava na osnovi ravnopravnosti te osiguraju ženama mogućnost podnošenja tužbi uključujući višestruke i složene oblike diskriminacije; te

(d) osiguraju nacionalnim ustanovama za ljudska prava i uredima pučkih pravobranitelj(ic)a primjerene resurse i podršku za provođenje istraživanja.

D. Pluralistički pravosudni sustavi

61. Odbor napominje da državni zakoni, propisi, postupci i odluke u određenim državama strankama ponekad mogu postojati paralelno s vjerskim, običajnim, autohtonim pravima i praksama ili pravima i praksama zajednice. Posljedica toga jest postojanje pluralističkih pravosudnih sustava. Stoga postoje višestruki izvori prava koji se mogu formalno prepoznati kao dio nacionalnog pravnog poretka ili funkcionirati bez izričite pravne osnove. Države stranke imaju obveze sukladno članku 2., članku 5. (a) i članku 15. Konvencije te u okviru drugih međunarodnih instrumenata ljudskih prava da osiguraju ravnopravno poštivanje prava žena zaštitu žena od kršenja njihovih ljudskih prava od strane svih komponenata pluralističkih pravosudnih sustava.²¹

62. Postojanje pluralističkih pravosudnih sustava može, samo po sebi, ograničiti pristup žena pravosuđu produbljivanjem i jačanjem diskriminirajućih društvenih normi. U mnogim kontekstima, bez obzira na dostupnost više načina dobivanja pristupa pravosuđu u okviru pluralističkih pravosudnih sustava, žene nisu u mogućnosti učinkovito koristiti izbor foruma. Odbor je primijetio da u nekim državama strankama u kojima sustav obiteljskog i/ili osobnog prava temeljen na običajnim, vjerskim normama ili normama zajednice postoje paralelno uz sustav građanskog prava, pojedine žene možda nisu toliko upoznate s oba sustava ili slobodne odlučiti koji je režim primjenjiv na njih.

63. Odbor je promatrao niz modela putem kojih se prakse utjelovljene u pluralističkim pravosudnim sustavima mogu uskladiti s Konvencijom s ciljem svođenja sukoba prava na najmanju moguću mjeru i jamčenja pristupa žena pravosuđu. Oni uključuju usvajanje zakonodavstva koje jasno definira odnos između postojećih pluralističkih pravosudnih sustava, osnivanja mehanizama državnih revizija i formalno priznanje i kodifikaciju vjerskih, običajnih, autohtonih, komunalnih i drugih sustava. Bit će potrebna zajednička nastojanja država stranaka i nedržavnih aktera da ispituju načine na koje pluralistički pravosudni sustavi mogu surađivati kako bi ojačali zaštitu prava žena.²²

64. Odbor preporučuje državama strankama da u suradnji s nedržavnim akterima:

(a) **Neodgodivo poduzmu korake, uključujući i programe**

²¹ Vidjeti osobito Opću preporuku br. 29.

²² Međunarodna organizacija za razvoj prava (IDLO), *Pristup pravosuđu: modeli, strategije i dobre prakse osnaživanja žena* (Rim, 2013.).

jačanja kapaciteta i edukacije o Konvenciji i ženskim pravima za djelatnike u pravosudnom sustavu, kako bi se osiguralo da se norme, postupci i prakse koji postoje u okvirima vjerskih, običajnih, starosjedilačkih pravosudnih sustava i sustava zajednice usklade sa standardima zaštite ljudskih prava sadržanih u Konvenciji i drugim međunarodnim instrumentima ljudskih prava;

(b) donesu zakone koji reguliraju odnose među različitim mehanizmima pluralističkih pravosudnih sustava, s ciljem smanjivanja vjerojatnosti za nastanak sukoba među njima;

(c) osiguraju jamstva protiv kršenja ženskih ljudskih prava omogućavanjem revizije svih komponenata pluralističkih pravosudnih sustava od strane državnih sudova ili administrativnih tijela, s osobitom pozornošću na seoskim i tradicionalnim sudovima;

(d) osiguraju ženama mogućnost stvarnog i informiranog izbora s obzirom na mjerodavno pravo i pravosudni organ kojemu se žele obratiti radi razmatranja svojih zahtjeva;

(e) osiguraju ženama dostupnost usluga pravne pomoći kako bi im se omogućilo da štite svoja prava u okviru različitih pluralističkih pravosudnih sustava putem angažiranja stručnog lokalnog pomoćnog osoblja za pružanje takve vrste pomoći;

(f) osiguraju ravnopravno sudjelovanje žena na svim razinama u tijelima uspostavljenim za praćenje, evaluaciju i izvješćivanje o operacijama pluralističkih pravosudnih sustava;

(g) potiču konstruktivan dijalog i formaliziraju veze između pluralističkih pravosudnih sustava, uključujući i putem usvajanja postupaka za razmjenu informacija među njima.

V. Povlačenje rezervi u odnosu na Konvenciju

65. Mnoge države izrazile su rezerve u odnosu na:

(a) članak 2. (c), koji obvezuje države stranke da uspostave pravnu zaštitu prava žena na ravnopravnoj osnovi s muškarcima i da preko nadležnih nacionalnih sudova i drugih javnih institucija osiguraju uspješnu zaštitu žena od svakog postupka diskriminacije;

(b) članak 5. (a) prema kojem bi države stranke trebale poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi izmijenile društvene i kulturne obrasce ponašanja muškaraca i žena s ciljem uklanjanja predrasuda, običaja i svake druge prakse koja je utemeljena na ideji o podređenosti ili nadređenosti jednoga ili drugoga spola, ili na stereotipiziranim ulogama muškaraca i žena;

(c) članak 15., prema kojem države stranke priznaju ženama pravnu sposobnost u građanskim stvarima kao i muškarcima te jednake mogućnosti da se tom sposobnošću koriste, da odobre ženama jednaka prava na sklapanje ugovora i upravljanje vlasništvom te da se prema njima ponašaju jednako u svim fazama sudskih postupaka;

(d) članak 16., prema kojem države stranke poduzimaju sve prikladne mjere da bi uklonile diskriminaciju žena u svim stvarima koje se odnose na brak i obiteljske veze.

66. S obzirom na fundamentalnu važnost pristupa žena pravosuđu, Odbor preporučuje državama strankama da povuku svoje rezerve u

odnosu na Konvenciju, osobito na članak 2. (c), članak 5. (a), članak 15. i članak 16.

VI. Usvajanje Fakultativnog protokola uz Konvenciju

67. Fakultativni protokol uz Konvenciju predstavlja dodatni međunarodni pravni mehanizam koji ima za cilj omogućiti ženama ulaganje prigovora vezanih uz pretpostavljena kršenja prava propisanih Konvencijom i omogućiti Odboru provedbu istraga u vezi s pretpostavljenim ozbiljnim ili sustavnim kršenjima prava propisanih Konvencijom, jačajući na taj način pravo žena na pristup pravosuđu. U okviru svojih odluka o pojedinačnim podnescima izdanima u okviru Fakultativnog protokola, Odbor je proizveo značajnu sudsku praksu vezanu uz pristup žena pravosuđu, uključujući vezano uz nasilje nad ženama,²³ žene koje izdržavaju zatvorsku kaznu,²⁴ zdravlje²⁵ i zapošljavanje.²⁶

68. Odbor preporučuje državama strankama da:

(a) usvoje Fakultativni protokol;

(b) provode i potiču izradu i distribuciju terenskih i obrazovnih programa, izvora i aktivnosti, na raznim jezicima i u raznim formatima, kako bi informirale žene, organizacije civilnog društva i institucije o postupcima koji su dostupni s ciljem produljivanja pristupa žena pravosuđu putem Fakultativnog protokola.

²³ Vidjeti Podnesak br. 19/2008, *Kell protiv Kanade*, stajališta prihvaćena 28. veljače 2012.; Podnesak br. 20/2008, *V.K. protiv Bugarske*, stajališta prihvaćena 25. srpnja 2011.; Podnesak br. 18/2008, *Vertido protiv Filipina*, stajališta prihvaćena 16. srpnja 2010.; Podnesak br. 6/2005, *Yildirim protiv Austrije*, stajališta prihvaćena 6. kolovoza 2007.; Podnesak br. 5/2005, *Goekce protiv Austrije*, stajališta prihvaćena 6. kolovoza 2007.; te Podnesak br. 2/2003, *A.T. protiv Mađarske*, stajališta prihvaćena 26. siječnja 2005.

²⁴ Podnesak br. 23/2009, *Abramova protiv Bjelorusije*, stajališta usvojena 25. srpnja 2011. godine;

²⁵ Vidjeti Podnesak br. 17/2008, *Teixeira protiv Brazila*, stajališta prihvaćena 25. srpnja 2011.

²⁶ Vidjeti Podnesak br. 28/2010, *R.K.B. protiv Turske*, stajališta prihvaćena 24. veljače 2012.